

АКСІОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА У РЕЛІГІЙНО-МІФОЛОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДАВНЬОГО СХОДУ

Валентина Мороз
(Запоріжжя, Україна)

У статті проаналізовано питання про світоглядні, етичні, художньо-естетичні особливості культури Месопотамії, Єгипту, Індії, Китаю. Звернено увагу на історію аксіологічної думки, розглянуто теорію цінностей у філософських і релігійних ученнях Давнього Сходу.

Ключові слова: світогляд, трансформація, аксіологія, ціннісний підхід, ціннісний аспект теорії інформації, метод теорії інформації.

В статье анализируется вопрос о мировоззренческих, этических, художественно-эстетических особенностях культуры Месопотамии, Египта, Индии, Китая. Обращено внимание на историю аксиологической мысли, рассматривается теория ценности в философских и религиозных учениях Древнего Востока.

Ключевые слова: мировоззрение, трансформация, аксиология, ценностный подход, ценностный аспект теории информации, метод теории информации..

The article conducts analysis on the topic of visional, ethical, artistic and aesthetic features of the culture of Mesopotamia, Egypt, India, and China. Emphasis is placed on the history of axiological thought. The value theory in the philosophical and religious teachings of the Ancient East is discussed.

Keywords: world outlook, transformation, axiology, value approach, value aspect of the information theory, the method of the information theory.

Постановка проблеми. На сьогодні актуальною є проблема якісного вивчення інформації, її різновидів. Оскільки кількісний аспект виступає як початковий рівень наукового знання про неї, то людська думка постійно прагне піднятися на наступний рівень і відобразити її якісну характеристику. Якісною ознакою інформації є цінність, тому аксіологічний аспект її вивчення потребує теоретичного обґрунтування і наукового висвітлення.

Актуальність дослідження. Історичний підхід до теорії науки про концепції інформації, вивчення особливостей її побудови – нагальна потреба часу. Сьогодні потребує більш глибокого осмислення істотних закономірностей цієї проблеми. Історичний підхід ще раз засвідчує, що нові наукові концепції, школи, напрямки формуються як результат творчої діяльності, творчого осмислення нового фактичного матеріалу і критичного переосмислення попередніх досягнень. Сучасні концепції науки про інформацію та її характерні ознаки мають теоретичне підґрунтя, являють собою синтез різних поглядів та ідей. На їх основі формулюються теоретичні положення наукової теорії. У сучасній науковій думці термін “інформація” не має загальноприйнятого витлумачення. Існують різні погляди учених на природу інформації, її структуру, характерні ознаки, види, роль у суспільстві. Тому актуальною є проблема розгляду концептуальних положень, які містять різноманітні підходи учених до зазначеної проблеми. Не менш важливою і малодослідженою є проблема вивчення еволюції поглядів мислителів Давнього Сходу на якісну характеристику інформації – цінність. Аксіологія є однією з фундаментальних проблем для всього гуманітарного соціально-наукового пізнання, тому аналіз цінностей у вигляді аксіологічного компонента входить не тільки до

філософської, але й до багатьох інших соціологічних, психологічних, етнологічних концепцій. Актуальних підходів до розв'язання теоретичних положень аксіологічної теорії потребує нова наукова галузь – соціальні комунікації.

Актуальність дослідження визначається потребою наукового висвітлення світоглядних та художньо-естетичних особливостей культури Шумеру, Єгипту, Індії, Китаю, розгляду аксіологічної концепції у філософських і релігійних ученнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема найвищих цінностей завжди є актуальною. Вона зараховується до вічних проблем самої людини. У науковій літературі до цього часу найменш вивченою залишається одна з прагматичних ознак інформації – цінність. Проблема цінностей у філософських працях знаходить неоднозначне її вирішення. До цього часу викликають дискусії різні її теорії: нігілістична концепція Ф.Ніцше, “царство цінностей” – теорія Г.Ріккерта, аксіологічна теорія та її історичне спрямування у працях В.Віндельбанда, категорія цінностей у теорії М.Шелера, теорія “розумного егоїзму” М.Г.Чернишевського, естетична концепція В.Соловйова, етичне учення М.О.Лосського, неокантіанська традиція у трактуванні цінностей М.Вебером, “філософія свободи” і “філософія вільного духа” М.О.Бердяєва та інші), які репрезентують ідеї про природу цінностей. Значний внесок в аксіологію зробили такі послідовники І. Канта, як Г.Лотце, Г.Мюнстерберг, І.Кон, а також представники екзистенціалізму (М.Хайдеггер, Ж.-П. Сартр, А.Камю).

Мета статті – дослідити теоретичні основи світоглядної системи, визначити аксіологічну проблематику у філософських і релігійних ученнях Давнього Сходу.

Виклад основного матеріалу. Аксіологія (від давньогр. – цінний) як філософська наука, що сформувалася у середині XIX століття і яка успішно розвивається сьогодні, акумулювала уявлення людини про основи буття, про природу духовну й естетичну, дала відповіді на питання, які стосуються найважливіших речей і понять, пов'язаних із смыслом життя, уявленнями про правду, добро, красу, обов'язок, святість тощо [5, с.31]. Термін “аксіологія” в науковий обіг увели П. Лапі, потім Е. фон Гартман (XX ст.), хоча сама проблематика розроблялась уже у філософії Давнього Сходу й античності. Дійсно, роздуми про благо, добро, красу, святість присутні у працях класиків античної філософії, теологів середньовіччя, філософів Нового часу. У XIX ст. ця давня проблема почала звільнятися від релігійних нашарувань, накресливши перехід до наукового обґрунтування концепцій добра і зла, блага і корисності, істини і краси [2, с. 5].

Отже, система філософських поглядів на ціннісну картину світу сформувалася давно, прагнення досягнути її значення виникло ще задовго до того, як сформувалась наука про цінності – аксіологія. Аксіологічна проблематика у філософії Давнього Сходу існує у контексті розробки проблеми ідеалів, тобто узагальнених уявлень про досконалість у різних сферах суспільного життя, про ту нормативну модель, орієнтація на яку і прагнення до якої передбачається у кожній культурній системі.

Виникнення перших культур Давнього Сходу (Месопотамії, Єгипту, Індії, Китаю) означає не стільки перехід людства від однієї епохи культурного розвитку до іншої, скільки появу в оточенні потужного масиву первісності нового типу культури. Головну роль у цьому процесі відіграє світоглядна переорієнтація людини. Світоглядний переворот був пов'язаний із переходом від конкретно-образного мислення первісної людини до абстрактного і виділенням особи з родового колективу як у соціальному, так і духовному сенсі. Зміна світогляду привела до виникнення ідеї всемогутнього Бога (або Богів). Релігія й органічно пов'язана з нею міфологія були підґрунтям світоглядної системи Давнього Сходу. Характерною ознакою давньосхідних релігій є політеїзм (багатобожжя) [1, с. 92-93]. Зміна світогляду людства особливо виявилася у трансформації уявлення про потойбічний світ. Ідея про кінець світу і страшний суд уперше була сформульована у зороастризмі – національній релігії Ірану. Смерть і потойбічне існування є однією з головних проблем єгипетської релігії, ведизму, брахманізму тощо [1, с. 95].

Історія Давнього Сходу, як відомо, бере свій початок від виникнення найдавніших цивілізацій у Месопотамії (IV тис. до н. е.), Єгипті, що на цей час був афро-азійською державою (VI тис. до н. е.), в Індії (IV тис. до н. е.), Китаї (II тис. до н. е.) [3, с. 99]. Творцями шумеро-аккадської цивілізації були шумери – давній народ, який прийшов на південь Месопотамії з гірських районів Еламу, та семітські племена Аккаду з сирійсько-месопотамського степу [4, с.101]. Шумери досягли багатьох культурних звершень, що стали важливим надбанням світової цивілізації. Вони заклали основи для культурного розвитку своєї спадкоємниці у самій Месопотамії – цивілізації Вавилону II тис. до н. е. Цю державу, яка проіснувала до VI ст. до н. е., створили завойовники Месопотамії – кочові семітські племена аморитів. Спорідненість шумерської та вавилонської культур ґрунтувалася насамперед на особливостях світосприймання, релігійних віруваннях і міфологічних уявленнях жителів Месопотамії, пов'язаних з обожненням природи [4, с.101-102]. Їх світоглядна позиція відображала уявлення про Всесвіт як всезагальний порядок, єдину “космічну державу”, соціальною елітою якої були боги, а їх слугами і рабами – люди. Міфотворчість була основою їх релігійного світогляду та космогонічних уявлень [3, с. 95].

Аксіологічна проблематика розроблялась в етичних ученнях про добродійне життя людей, їх покірність державній владі й служіння богам. Слухняність уявлялась як набуття божественної милості та досягнення земного щастя, почесного становища у суспільстві. Напевно тому, у шумеро- вавилонському епосі відображена мрія про безсмертя людини, що увічнеє себе в героїчних учинках. Свідченням цього стала відома “Поема про Гільгамеша” (кінець III – початок II тис. до н. е.). В епічній літературі Месопотамії існували й міфи про Золотий вік людства і райське життя. У VII – VI ст. до н. е. було складено вавилонську збірку афоризмів „Повчання Ахікара” [3, с. 96].

Міфологічно-релігійні вірування визначили особливості світогляду, традицій культури, способу життя єгиптян. Згідно з традиційним підходом історію державності та культури давньоєгипетської цивілізації прийнято поділяти на кілька періодів, найчастіше – на чотири: Раннє царство (VI-IV тис. до н. е.), Стародавнє царство (III тис. до н. е.), Середнє царство (III-II тис. до н. е.), Нове царство (XVI-XI ст. до н. е.) [4, с. 105]. Упродовж періоду Раннього царства сформувались характерні для давніх єгиптян релігійні вірування: культ природи та предків, астральний і загробний культ, фетишизм, тотемізм, анімізм, магія. Блискучі і художні досягнення Давнього Єгипту становлять матеріальне втілення особливого світогляду й образу думок його жителів, для мислення яких був характерний дуалізм у розумінні світу як цілого, створеного з єдності й боротьби двох започаткувань. Він знайшов своє відображення у поділі всього суцього на чоловіче і жіноче начала життя, протиставленні чорної землі долини Нілу і білого піску пустель, що оточують її, Верхнього й Нижнього Єгипту, і в двоїстому характері влади фараонів (монарх і водночас живий Бог) [4, с. 105-106]. У межах цього своєрідного світогляду формувалась релігійно-міфологічна система уявлень давніх єгиптян про світобудову та свою країну. В умовах сакральної цивілізації Давнього Єгипту, де панувала релігійно-міфологічна свідомість, зміцненню традиційних суспільних відносин сприяв верховний принцип давньоєгипетської етики, що втілювався у правилах “Маат”. Репрезентуючи волю богів, правила “Маат” містили такі етичні ідеї, як “істина”, “порядок”, “справедливість”, “добродійність”. Стародавні єгиптяни прагнули діяти відповідно до божественної волі, тому для селянина дотримання правил „Маат” означало сумлінну працю, а для посадової особи – справедливе рішення. Правила “Маат”, викладені у книгах давньоєгипетських мудреців, закликали до милосердя, зобов'язували багатих допомагати бідним, привчали до культури поведінки, дисципліни, скромності та стриманості. Посилаючись на авторитет богів, вони сприяли усвідомленню цінності кожного індивіда: “Не май злих намірів щодо інших людей, інакше боги покарають тебе” [4, с. 106-108].

Єгиптяни цінували радість сімейного життя, що знайшло відображення в літературі, малюнках і написах на стінах гробниць. Характерним для їх суспільного життя

явищем був гедонізм (етика насолоди), яскраво змальований у праці Птахотепа “Наука”. „Будь щасливим усе життя, не роби понад те, що належить робити, не скорочуй часу, відведеного для радощів” [4, с. 108]. Земні радощі настільки цінувались у Давньому Єгипті, що переносились навіть у потойбічне безсмертне життя, яке дарує вічну насолоду. Не дивно, що “Книга мертвих” – це найвідоміша і найпоширеніша збірка релігійно-магічних текстів давніх єгиптян, записаних на згортках папірусів, де зібрані міфи про життя у загробному світі (“царстві мертвих”), містить чимало гедоністичних мотивів. Віра в індивідуальне безсмертя породила й такий феномен у культурі давніх єгиптян, як прагнення залишити про себе пам’ять у віках, будуючи поховальні пам’ятники (гробниці й піраміди), помережені ієрогліфами [4, с. 108].

Бурхливий розвиток мистецтва у давньоєгипетському суспільстві привів до появи перших у світі письмово зафіксованих естетичних міркувань. Саме тут вперше в історії світової культури зародилась така її риса, як гуманізм. Хоч давні єгиптяни орієнтувалися на ідею безсмертя, в їх духовному житті існувала антитеза цій ідеї, відображена, зокрема, у збірці текстів епохи Середнього та Нового царства, відомій під назвою “Пісня арфіста”. “Книга мудрості” Аменемпе, де були записані правила “Маат”, засвідчує, що давні єгиптяни виробили й принципи гуманного ставлення один до одного. Ще зі Стародавнього царства залишились вислови на зразок надпису жерця Шеші: “Я рятував нещасного від сильнішого ..., давав хліб голодному, вбрання голому” [4, с. 110]. Отже, значення ціннісної проблематики знайшло відображення у філософських трактатах мислителів Єгипту.

Найдавніша індійська цивілізація відома під назвою Індуська (або Хараппська) створена прадавнім населенням Північної Індії. З початку IV тис. до н. е. тут виникають поселення сільського типу, а з середини III тис. до н. е. з’являються та розвиваються міста. Вважають, що держава мала дві столиці – Хараппу (за цим ім’ям названо всю цивілізацію) і Мохенджодаро (Мохенджо-Даро) [4, с.110]. Найповніше світоглядна система, світобачення та ідеологія індійців були викладені у творах “Рігведа”, “Самаведа”, “Атхарведа”, “Яджурведа”.

Справжнього розквіту давньоіндійська цивілізація досягла в епоху культури “Рігведи” – великого зібрання релігійних гімнів, магічних заклинань і ритуальних приписів, створеного жерцями арійських племен, які з’явилися в Індії у II тис. до н. е. після так званого великого переселення народів. Тоді, наприкінці II – початку I тис. до н. е. і склався брахманізм як своєрідний синтез вірувань індоаріїв (ведизму) та релігійних уявлень попереднього місцевого доарійського населення Північної Індії. Найдавніша серед величезної за обсягом літератури, що в сукупності становить Веди, збірка священних книг ведичної релігії “Рігведа” стала теоретичною підвалиною формування оригінальної духовно-світоглядної системи брахманізму, а через нього згодом перейшла у спадщину й індуїзму – ідейній основі індійської культури. В епоху “Рігведи” почав складатися й такий суто індійський феномен, як станovo-кастова система. У “Рігведі” вперше теоретично обґрунтовані морально-правові мотиви поділу індійського суспільства на чотири основні стани: брахманів (жерців), кшатріїв (воїнів), вайш’ів (простолудинів-землеробів) і шудрів (слуг). Згодом була вироблена ціла розгалужена система регламентації життя і поведінки людини залежно від суспільного стану, до якого вона належала [4, с.112].

Соціальне розмежування індійського суспільства сприяло створенню різноманітних релігійно-філософських систем: веданта, джайнізм, йога, буддизм та інші. Своєрідною реакцією небрахманських верств населення давньоіндійського суспільства, що виступали проти нерівності каст, був буддизм (вчення Будди), який, за легендою, проповідував у VI ст. до н. е. Згідно з вченням буддизму, справжньою метою життя людини є досягнення нірвани (заспокоєння, згасання), тобто стану повного подолання земних бажань і почуттів, остаточного звільнення від земних марнот й досягнення

абсолютного спокою та блаженства, стану дійсної свободи та зажуреності у космічну свідомість [4, с.112].

Джайнізм – релігійно-філософське вчення, яке сформувалось у VI-V ст. до н. е. і з часом перетворилось на одну з найвідоміших релігій Індії. Він, як і буддизм, був своєрідною антитезою брахманізму, набравши вигляду філософсько-етичної системи, яка не визнавала кастової нерівності, відмовилася від вшанування божества й зосередилася на соціально-моральних аспектах поведінки людей. Індуїзм виник внаслідок трансформації брахманізму в нових історичних умовах. Зі своєрідністю розгалуженої релігійної системи в культурі давньої Індії тісно пов'язана й оригінальність численних напрямків її філософської думки. Ті філософські погляди, які поділяли релігійне пояснення світу, входили до відповідних філософських систем брахманізму, джайнізму, індуїзму та буддизму [4, с. 114]. Своєрідність духовної культури Китаю значною мірою зумовлена феноменом, відомим у світі як „китайські церемонії”. Ці суворо фіксовані стереотипи етико-ритуальних норм поведінки й мислення склалися на основі дотримування культу давнини. Специфіка духовного життя стародавніх китайців полягала саме у тому, що перебільшення, гіпертрофія у їх свідомості етико-ритуальних цінностей, зрештою, і привела до заміни ними релігійно-міфологічного сприйняття світу. Ця деміфологізація та певною мірою десакралізація етики і ритуалу сформували унікальність їх як носіїв культури [4, с. 119]. Важливе місце у китайській духовній культурі посідає конфуціанство – етико-політичне вчення філософа – ідеаліста Конфуція. Його ідеал – високоморальна людина, яка дотримується традицій мудрих і добропорядних предків, піклується про громадські інтереси [4, с.120].

Висновки. Теоретичне підґрунтя світоглядної системи Давнього Сходу становили релігійні вірування і міфологічні уявлення жителів Месопотамії, Єгипту, Індії, Китаю. Головні положення аксіологічної теорії виявлялись у міфологічній концепції жорстокого детермінізму людського життя й водночас райського його життя. Оригінальна концепція божественних законів містила тезу про забезпечення богами гармонійності в природі та суспільстві. Давньоєгипетська етика пропагувала такі ідеї, як „істина”, „порядок”, „справедливість”, „добročесність”, „милосердя”, і водночас земні радощі цінувались понад усе. Естетична концепція відображала гуманне ставлення єгиптян один до одного, вона не орієнтувалась на ідею про безсмертя, а навпаки, містила антитезу цій тезі, пропагувала ідею про насолоду і земні радощі. У Давній Індії набув поширення буддизм – вчення, у якому пропагувалось прагнення людини до найвищого блаженства – нирвани. Джайнізм як етичне учення не визнавало кастової нерівності, вшанування божества. Індуїзм включав все коло життєвих принципів, соціальних норм та естетичних цінностей, вірувань і обрядів, міфів і легенд індійців. Філософські вчення Китаю містили концепції про Дао як вічного Закону й Абсолюту життя, вічної істини; в етико-політичному вченні філософа-ідеаліста Конфуція відображено ідеал високоморальної людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герчанівська П.Е. Культурологія: навч. посіб. для дистанційного навчання / П.Е.Герчанівська; за наук. ред. В.І. Панченко. – [2-ге вид. випр. і допов.]. – К. : Університет „Україна”, 2006. – 323 с.
2. Данилкова М.П. Введение в аксиологию: учебное пособие / М.П. Данилкова. – Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2009. – 44 с.
3. Культурологія: теорія та історія культури: [навчальний посібник / за редакцією Тюрменко І.І., Горбула О.Д.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 368 с.
4. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: [навч. посібник / за ред. проф. А. Яртия та проф. В. Мельника]. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – Львів: Світ, 2005. – 568 с. з іл.

5. Попова Е.В. Аксиология и литературоведение: учебное пособие / Елена Васильевна Попова; под ред. докт. филологических наук, проф. Б.В.Кунавина: Сев.-Осет. гос. ун-т. – Владикавказ: Изд-во СОГУ, 2008. – 123 с.